

О. А. Войцева

**Універсальне та ідіотичне у спеціальній морській
картині світу (за даними польської мариністичної
літератури)**

Проблема відображення ідіотичного і універсального в мовах світу є традиційною в мовознавстві. Вона пов'язана з лінгвістичними пошуками спільного і своєрідного при одноманітності людського роду.

Універсалісти, які розвивають ідеї Р.Декарта, Й.Г.Лейбніца, вважають, що мови відображають об'єктивно існуючу дійсність і спільний для всіх людей світ понять. Мови розрізняються формально, тому що описують світ, однаково спостережуваний усіма людьми.

Центральним в лінгвістичній універсології є поняття універсалій (лат. *universalis* "загальний"), яке в середньовічній філософії означало загальні поняття на відміну від одиничних, а в сучасній лінгвістиці універсалії - це явища й тенденції, властиві всім або більшості мовам світу, загальні закони, які відбуваються з високим ступенем вірогідності для різних мов або для однієї мови в процесі її існування в часі [9:855-856].

"Лінгвістичні універсалії являють собою процес уніфікації мовних фактів, встановлення загальних рис, характерних для систем всіх або певних груп мов світу" [3:37].

"Оскільки мова є формою індивідуальної поведінки і одночасно загальнолюдської культури, універсалії дають змогу встановити зв'язок з психоло-

гічними закономірностями (психолінгвістика) і сформулювати висновки відносно людської культури в цілому (етнолінгвістика)” [5:118].

Кожна людина, яка оволоділа іноземною мовою, на практиці переконується в тому, що твердження про суто формальні мовні відмінності не є слухним, адже дійсність у мовах представлена інакше: значення тих самих слів у різних мовах не відповідають тим же відрізкам світу. Абстрактність мовної структури свідчить про те, що в процесі сприйняття і засвоєння знання мислення відіграє активну роль. Емпіричні дослідження мовних універсалій дозволили сформулювати вірогідні гіпотези щодо можливої різноманітності людських мов [1:320].

Й. фон Гердер, В. фон Гумбольдт звертають увагу на те, що мова є віддзеркаленням культури народу (етнос), їй притаманні ідіоетнічні риси (гр. *ἴδιος* свій, особливий, *ἔθνος* плем'я, народ). За умови виявлення всіх змістовних функцій граматичних форм і відокремлення в них ідіоетнічного компонента можна відтворити ядро універсального компонента.

Мова не тільки передає в актах комунікації повідомлення, що містять знання про фрагменти світу, але також виконує когнітивну функцію, накопичує знання, запам'ятовує їх, впорядковує, систематизує. Означаюча функція мови виникає внаслідок співвіднесеності з неоднаковим досвідом людей, що призводить до відмінностей у знанні, до різних картин світу.

Термін “картина світу” до філософії і логіки ввів Л. Вітгенштейн, а до наукового апарату антропології і семіотики – Л. Вайсгербер [6:40; 10:103]. Картина світу (або образ світу) як “система інтуїтивних уявлень про реальність” являє собою іконічно-символічні і неіконічно-символічні моделі зовнішнього світу, у яких символи інтегрують чуттєві і абстрактні компоненти людського мислення” [8:127; 7:27]; „сукупність суджень про властивості і способи існування об'єктів позамовної дійсності, суджень, у тому чи іншому ступені закріплених у мові, що містяться у значеннях слів або мають на увазі цими значеннями” [13:1]. Між словами і об'єктами знаходяться семантичні кореляти – суспільні уявлення предметів, зрозумілі за допомогою мовних і текстових даних, описів вірувань, дій.

Е.Б. де Кондильяк, Й. фон Гердер, В. фон Гумбольдт, О.О.Потебня визначили основні фактори, які впливають на мовний образ світу. Передусім це “дух народу”, індивідуальна скерованість на почуттєве (або раціональне) відтворення дійсності. Дух народу, його характер залежить від природних умов проживання, соціальних чинників (умов життя і виховання), характеру трудової діяльності, форми правління. Важлива роль у мовному образі світу відводиться також часовому фактору, адже мовна картина змінюється в залежності від еволюції мови, відображає ступінь культурного розвитку суспільства й свідомості його індивідів. Усвідомлення в ХХ ст. безкінечності

усього існуючого дозволило припустити, що у мові представлено деякий аспект пізнання номінованих реалій. Мовна компетентність людей має пізнавальний, а не лінгвістичний характер, і тому для дослідження мовної картини світу встановлюються типи знання, представлені у мові, джерела і способи його виявлення в мовних формах, закони і механізми мовної категоризації. Мова обробляє когнітивні структури і окремі елементи досвіду (концепти), які в сукупності утворюють систему знань - картину світу. Локалізована у свідомості індивіда, картина світу забезпечує орієнтацію людини у навколишньому середовищі, фіксує основні системні характеристики пізнаваної реальності й у певному ступені керує поведінкою носіїв мови.

В.П.Руднев припускає існування універсальної абстрактної картини світу, властивої усьому людству (про що свідчить наявність бінарної опозиції *біле / чорне як позитивного / негативного*, категорії *добро / зло*) і картини світу, притаманній будь-якій соціопсихологічній одиниці (нації, етносу, соціальній або професійній групі, окремій особистості) [8:127].

У межах соціопсихологічної картини світу спостерігається певна ієрархія: загальнонаціональна мовна картина протистоїть картинам, обмеженим соціально, територіально (діалекти, говірки), професійно (субмови науки й ремісництва) тощо.

Поруч з інтуїтивними уявленнями про реальні світи виділяють концептуальні (спеціально орієнтовані, наукові) картини світу як наслідки свідомої діяльності людини, що відображають її знання про реальний світ. Це знання є складовою частиною одиниць, які утворюють власне систему мови – лексику і граматику. На думку Ю.Д.Апресяна, існують наївні і наукові поняття, які (на відміну від наївних) містять меншу кількість властивостей, притаманних предметам, не включають уявлення спостерігача відносно елементів розглядуваного фрагмента дійсності, не потребують для засвоєння знання оцінки, що приписується певному об'єкту. „У значеннях мовних одиниць відображається споконвічна випрацьована народом-носієм мови наївна картина всього оточуючого нас світу” [2:10-12].

Спеціальна морська картина світу, відображена у макротекстах ідіостилю (художніх творах) є складним феноменом, що містить універсальні і ідіоетнічні риси, відображає наукові і наївні поняття про описуваний фрагмент реального світу.

Інструментом опису картини світу нами обрано модель світу (МС) – “скорочене й спрощене відображення усієї суми уявлень про світ у даній традиції в системному та операційному аспектах” [11:5]. У змістовному плані МС орієнтована на опис космологізованого *modus vivendi* та основних параметрів всесвіту (просторово-часових, причинних, етичних, кількісних, семантичних, персонажних). МС є єдиною знаковою системою, що може на-

повнюватися різним змістом. В її основі знаходиться система бінарних опозицій, необхідних для опису макро- і мікрокосмосу, і ця система, на думку Т.В.Цив'яна, складається з 10-12 пар протиставлених ознак. Основні опозиції пов'язані зі структурою простору, часу, з кольором. Важливими для МС є також протиставлення *чоловічий / жіночий, старший / молодший, свій / чужий, я / інший*, які проєктуються на аксіологічні опозиції *добре / погано*. Паралельний аналіз структури МС і структури природної мови встановлює набори універсальних семіотичних опозицій МС і мовних категорій [11:32].

Семіотичні протиставлення є виразниками складних концептів, тому що містять не тільки безпосереднє сприйняття дійсності через людські почуття, але й метафоричні значення. Перехід від конкретного до абстрактного (при одночасному збереженні обох значень) свідчить, що бінарні опозиції є смислом, економним способом кодування інформації про навколишній світ.

Морська спеціально орієнтована картина (специфічна для колективу моряків, рибалок, суднобудівників) реалізується в текстах різного жанру (наукових, науково-популярних, учбових, художніх), усному мовленні. Початки уявлень в галузі морської справи, формування перших спеціальних польських морських номінацій сягають X ст. У цей період торгіві шляхи, що з'єднували Балтійські порти з Польщею, починають відігравати значну роль в розвитку економіки краю. Будова міста і порту Гданьск (біля 980 р.) дозволяє встановити політичні контакти зі Скандинавією. Але внаслідок перемоги "плеємінного сепаратизму" (перша половина XI ст.), Помор'я відокремлюється від польської держави, і "зв'язок польського народу з морем обривається" [12:5-6]. Після підписання горуньської угоди (1466 р.) Польща починає експортувати збіжжя з шляхетських фольварків через Гданьск. У цей період створюються каперські королівські флоти (Зигмунда Августу й Зигмунда III). Політично-господарчий занепад (друга пол. XVIII ст.) призводить до втрати Польщею моря, а згодом і державності.

Після першої світової війни Польща отримує 72 км Балтійського узбережжя і починає розвивати військовий і торговельний флот. У міжвоєнний період в "ділянці сполучення моря" працюють видатні польські мовознавці (К. Ніч, А. Крицький, А. Клячковський), письменники С. Жеромський ("Приморська трилогія"), моряки М. Заруський ("На морях далеких"), С. М. Салінський ("Морські повісті") та ін. [4:5].

Повернення всього польського морського узбережжя спричинилося до появи цілої низки мариністичних творів, написаних фахівцями-моряками і майстрами художнього слова: К. О. Борхардом ("Справжній капітан"), М. Бельським ("На лінії життя і смерті"), У. Кшижановським ("Спеціальний пасажир"), Я. Шчепанським ("Затока білих ведмедів"), К. Радовичем ("Портрети з вітрильного полотна"), Е. Шиманською ("Сліди в океані"), Я. Тучинсь-

ким ("Від Гогла до Балтійського моря"), Л.Пророком ("Балтійські шкіци") та ін. Мариністика стала частиною польської суспільної свідомості, носієм суспільно-культурних цінностей, художнім документом контактів з морем на площині останнього століття [12:20].

Наше дослідження проводилось на матеріалі текстів новітньої польської мариністичної літератури ХХ ст.

Для морської картини світу, представленій в польській мариністиці, однією з основних, типових і повторюваних опозицій є *море / земля*. Світ людей моря має дві основні площини - морська стихія і суходіл: Na nieskałanym, przymorskim chodniku piszą wciąż fale smugi dymne i sade (Zeromski, Trylogia nadmorska); Woda jest zielonkawa i kołysząca, przysiadła się w doliny, jakby coś wciągało ją w głąbie, a potem wznosi się wysoko. I oto jest oddech tego żywiołu, który nazywamy morzem (Zakiewicz, Na drugim lądzie).

Коли моряк перебуває на судні, в центрі його уваги знаходиться море і все, що на ньому відбувається: Rytmicznie, w równych odstępach pluska fala pod dziobem motorowca i szybki cichy nurt sunie z szelestem wzdłuż obu burt, zapalając się księżycowym płomieniem (Salński, Opowieść o czarnym Księżycu Pelau). При наближенні до берега потрібно зважати на землю: Łąd to ta niebieska kreszczka rozedrgana w powietrzu jak batuta w palcach skacowanego dyrygenta (Broszkiewicz, Synygi).

Протиставлення стихії моря (простору, в якому пращують моряки) і суходолу як складової частини цього простору викликають у героїв мариністичних творів складні почуття. До моря вони завжди ставляться з захопленням, воно пов'язується з асоціативними спогадами про землю, близьких людей. На землі носій морських традицій сумує без моря (що зумовлюється характером його фахової діяльності): Nawet przy najgorszej biedzie i najgorszej robocie na statku nigdy tego nie żałowałem. Byłem marynarzem. Dla mnie już nie było życia na lądzie (Miazgowski, Człowiek za burzą); Jan z Kolna, zeglarz wstawiony na morzach Północy, budował u wybrzeża Leniwki swój wielki korab wyprawny... Ocean, który wali w ciągu lat tysięcy w granitowe ściany, a wykutymi korytarzami, wśród patrzących nań w milczeniu gór prostopadłych, wchodzi w ciche zatoki fiordów... stał zawsze w jego marzeniu (Zeromski, Trylogia nadmorska).

Море зображується в художніх творах як водний простір з характерним шумом і кольором. Вода як субстанція прозора, але морська стихія набуває в залежності від сонячного проміння, морського ландшафту, суб'єктивного сприйняття моря автором твору. Широка гама кольорів моря виникає внаслідок творчої фантазії письменника: Ciemna jutrznia odsłania morze w pianach, skaczące w furii na dundy od dżdzu szare; Bałwany, kręgiem zwijające się ponad skutą Józefa i ponad skutą Janową, wałem syczącym wyniesione, grzywą wścieklej piany obrosłe, przybrały krztały potworów, które zdało się z głębin

morza wypadły; morze „siwe”, „sine”, „ciemne ze wściekłą potęgą”, „od majowego powiewu bławe niby oczy kobiece”, „na rewach i mieliznach żółte, na głębinach ciemnomodne, w cieniu obłoków zielone”, „lazurowe wody morza”, „rudozielone a fiołkowe w oddali” (Zeromski, Trylogia nadmorska).

Образ моря втілює нескінченність часу, вічність, праматерію, безодню, глибину, змінність: Widok ... na otwarte morze codziennie się odmieniał. Jednego dnia fale były ciemne, szafirowe i biegały po nich straszne białe baranki, z daleka jeszcze to niewinnie wyglądało, ale z bliska baranki stawały się wielkimi grzywami, które przewalały się jedna na drugą... Czasami jednak ... fiord zmieniał się w lazurową ścieżkę, po której latały białe jak śnieg mewy. Latur ten na otwartym morzu przemieniał się w szmaragdowe smugi i ławice (Iwazskiewicz, Słońce w kuchni).

Морська картина світу містить традиційні слов'янські мотиви про дивні заморські країни, морські багатства (czarodziejski bursztyn), затоплені в морі предмети і міста, наївні казкові уявлення про фантастичні постаті, що живуть в Балтійському морі: Mowił (Smętek) o dalekich ziemiach, cesarstwach, ludach czarnych i złotych; Otto opowiadał ... o swych wyprawach tak dziwacznych, fantastycznych, straszliwych, jak o rzutach w oceanie rekina z ludzką duszą, w jednej osobie piraty, bersekiera i rycerza z bajki; Gdy bowiem rybak ucho nastawi wśród ciszy, dochodzą go dzwonów zatopionych rozgłosy i jęki. Dziś na tym miejscu, gdzie stary gród słowiański się wznosił – morze dzikie się pieni (Zeromski, Trylogia nadmorska).

Морські глибини пробуджують острах, бо люди є свідомими того, що приємна стихія моря за хвилину може стати ворожою і нести смерть. Море не прощає людині слабодухості. У морських водах постійно живе антиномія життя і смерті, тому до моря ставляться з побоюванням: „Bo straszna to przece myśl dla ludzkiego rozumu i nieznośnie czucie dla serca matki, iż jej syn walęsa się po dnie morza, nie mogąc znaleźć spoczynku, miotany i targany, z miejsca na miejsce przez tajemnicze i staszliwe oceanu potwory...” (Zeromski, Trylogia nadmorska): Jeden z moich przyjaciół twierdzi, że istnieją wraki nie tylko statków, ale i ludzi, bowiem morze nie odwzajemnia ani uczuć człowieka, ani nie żywi podziwu dla statków, jest bezlitosne, drapieżne i brutalnie wykorzystuje swoje siły. Niszczy i statki, i marynarzy, jeśli utracą, chociażby na moment, odwagę i okazą słabość (Radowicz, Pasażer).

Крім того, у творах польських мариністів море виступає як життєдайня і очищаюча матерія, що криє в собі таємниці, які людина прагне відкрити: Majaczy morza kolor, zapach i sekrety (Iwazskiewicz, Conrad).

Море й земля в морській картині світу складають неподільну єдність: плавання закінчується прибуттям на суходіл, з якого моряки знову вирушають в морські простори: Odchodzący od nadbrzeża kadłub zabiera ze sobą

swoją załogę: Dziwne i zagadkowe jest życie marynarza, który wszędzie jest tylko gościem, nigdzie nie zapuszcza wszystkich korzeni i zawsze odczuwa przynależność do jeszcze innych łądów (Krzyżanowski, Specjalny pasazer).

Образ моря має індивідуальні інтерпретації, зокрема С. Жеромський вважає, що море очищає душу індивідуума від забобонів, пересудів, від того, що її тиранить. Те, що залишається після праці морських хвиль в людині, є дійсно твердим і непорушним: “Morze odmywa i odkurza wszystko, co jest przemijające, podatne, słabe, sypkie, co się da odłamać, oderwać, rozproszyć. To, co po pracy tych fal w człowieku zostanie, jest już naprawdę twarde i niewzruszone jak skała [12:412]. У Я.Івашкевича море - динамічна стихія, яка є символічним відбиттям людської натури, нескінченної й неосягальної людської душі та взагалі символом життя. Таємна сила морської стихії ховає людські тіла і володіє душами тих, що залишаються живими: Czują się częścią morza, czują się częścią życia... Na chwilę tylko pośród innych fal powstałem (Iwaszkiewicz, Rozmyślanie nad morzem).

Почуття, які викликає море у людей фаху, протиставлені тим, що пов'язані з суходолом: те, що може дати людям море, завжди оцінюється вище того, що вони можуть отримати на землі. Захопленість землею теж є можливою в ситуації, коли на неї дивляться з моря, і все ж акцент у протиставленні море / земля зміщений на море, яке є більш вагомим для “людей з-понад моря і островів”.

Важливими елементами морської картини світу є водні засоби, гавань (місце, де прощаються і зустрічаються з землею), трап судна, якір як символ надії на щасливе повернення. У польських мариністичних творах мотив відпливання корабля від пристані пов'язаний з яскравими почуттями героїв (переважно позитивними - щастям, захопленням): Widzieliśmy już w marzeniach, jak statek rzuca cumy, trap idzie do góry, “zrywają się ostatnie nici łączące nas z lądem”, a my – teraz już prawdziwi marynarze – oparci niedbale o reling, spoglądamy obojętnym wzrokiem na odsuwające się coraz bardziej dźwigi nabrzeża, na niknące w dali wieże gotyckich kościołów Gdańska, złote plaze Sopotu, zielone urwiska Orłowa i białe domy Gdyni. Ile w tym romantyzmu! (Perepeczko, Z tamtej strony).

Життя моряків на судні має простий і визначений ритм: wszystko wiadome, ułatwione, wtłuczone w nie dający się pominąć rytm służby: Życie jest ułatwione, uproszczone aż do granic prymitywu, ale czego więcej wymagać od życia? (Krzyżanowski, Specjalny pasazer). Для носія морських традицій корабель є домом, особливим мікрокосмосом, що живе власним життям: Szalupa odbiła od statku, który tak długo był mi domem (Nagórski, Do zatoki Krzyżowej); Czasami wydaje mu się, że jeździ ze swym własnym domem i gdyby nie widok walizek...; Pośrodku, między jednym brzegiem, z jakiego wyrwali się, a drugim brzegiem,

po jakim stąpamy ostrożnie... żyjemy w stalowych pudłach, które nam przesiąkają, gdzie przebywamy najczęściej... Małenki mikrokosmos naszego "Helu" i każdego innego pływającego "Helu" żyje sobie swoim własnym, wąskim niemal w całości oderwanym życiem; Rozumiemy, odczuwamy i działamy zgodnie z tokiem służby, okręt nas nagina, przetwarza, decyduje o naszych reakcjach (Krzyzanowski, Specjalny pasażer); Wybitnym, może najwybitniejszym marynarzem wśród kapitanów polskiej marynarki handlowej był kapitan Czarniecki. ... całe serce swe z jakimś niebywałym zapamiętaniem oddał statkom, wszystkie myśli swe, wszystkie sny zatopił w statkach (Felder, Thank you, capt'n, thank you!).

Колізія може виникати через бажання залишитися на березі, як викликане почуттям боротьби за виживання в критичних ситуаціях, коли великі й малі кораблі стають "плавучими трунами": Воje się statku, który staje się pływającą trumną (Miazgowski, Człowiek za burta); Kadłub statku zaczyna jęczeć i trzeszczeć, tu i tam rozlegają już okrzyki przestrawu, a gdy odezwą się dzwonki alarmowe, panowie w smokingach zapominają o dobrych manierach, panie o gracji ruchów, bo każdy chce być pierwszy, bo nikt nie chce zostać w bezwładnym już pudle z blachy; Burta "Chrobrego", szara, stalowa, wysoka jak ściana kilkupiętrowego gmachu rosła przed nimi. Prawdziwa ściana śmierci żyjąca agonią ludzi. Nie istniał już dla nich ratunek. Nie mogli opuścić stalowej trumny (Adamowicz, Piaskiem w oczy).

Плавальні засоби в морській картині світу займають особливе місце. Вони мають власні характеристики: просторові (*верх / низ, правий / лівий, передній / задній*): Morze, poczynające już mocno niepokoić, huštało statek do góry i na dół, na prawo i na lewo (Dobrowolski, Z Dziennika); Łódź zbита z kursu robiła szeroki skręt w lewo (Szepański, Mańkowski, Pod własną banderą); Statek kołysał się na wszystkie strony, rzucany jak piłka przez potężne fale; Z przodu od dziobu walila na nas góra wody (Nagórski, Do zatoki Krzyżowej), вікові (*новий / старий*): Stary, przytulny, choć nieco staroswiecki kadłub „Helu”; Statek wyglądał staro. Przypominał półpasażery z europejskich linii (Mileniuszkin, Uwaga! Samolot nad nami); Łódź była nowa... miał ją dopiero niecałe dwa lata (Narkowicz, Nowa osada), кольорові ознаки: Szare holowniki ciągną pływające cele na jakieś odległe poligony (Krzyzanowski, Specjalny pasażer); Błękit włoskiego kutra dostrzegłem wcześniej. Pękaty i nieróchliwy, sunął powoli od strony morza wyblakłą barwą kadłuba (Skarzyński, Prawdziwy smak powrotu); Czerwonoczarni... jak potępieńcy młotkami obtłukujemy z rudy burty naszego stateczku, kiedyś pięknego i białego jak zjawa (Pachłowski, Dziecioty tropików), розмір (*великий / малий*): Na jeden taki bałtycki stateczek przypada kilkunastu, a niekiedy kilkudziesięciu "armatorów"; Z Sundu, z Beltów i z Kanału Kilońskiego suną prawdziwe okręty, przedstawiciele innego świata. Są szybkie, skoncentrowane w sobie, ogromne (Krzyzanowski, Specjalny pasażer), власний запах: Z przyjemnością wciągnął w nozdrza zapach

kopci, smarów, mokrych lin, jedyny w swoim rodzaju, zawsze ten sam zapach statku (Szepiański, Mańkowski, Pod własną banderą).

У мариністичних творах польських письменників водні споруди часто персоніфікуються: Słyszałem też o statkach tonących bez żadnej widocznej dla ludzi przyczyny, o parowcach, oznamiających swoje odejście wybuchem kotłów, tankowcach żegnających morze czerwonym fajerwierkiem ognia ... o statkach odważnych i tchóźliwych, takich, które załogi wspominać będą zawsze, i takich, które ludzie wolą zapomnieć (Radowicz, Pasazer); Był on naprawdę jak okręt, któremu burza łamała maszty, rwała liny, zagle, którym rzuciła od chmur na dno morza, w który biła fala, pluła piana, a który jednak zawinął do portu (Sienkiewicz, Latarnik); Statek jęknął, zatrzeszczał, ale dalej szedł posłusznie wyznaczonym kursem (Nagórski, Do zatoki Krzyzowej); Pogadamy, przelknijemy coś, a potem się rozejdziemy. Bedzie to przydatny salut dwóch statków idących kontrkuresem (Miazgowski, Człowiek za burta); Okręt, jakoby fantom przedziwny, płynął w nocnym тумanie, nie przesświetlony w stu miejscach, niósł się jako widzenie w jasnej nocy przestworach (Żeromski, Trylogia nadmorska).

Загальна характеристика суден доповнюється своєрідними рисами, притаманними різному "судновому народові" (полякам, шведам, німцям, латвійцям, фінам, естонцям), їх звичаям, властивостям національного менталітету членів національних скіпажів, усьому "балтійському мурашнику": Fachowa dyskusja na temat różnych obyczajów okrętowego narodu, różnych kompanii i bander łączy nas w jedną całość bałtyckiego mrowiska. Słodki chleb na szwedach i niezgorzy kurs szwedzkiej korony, skape nagrodziny na niemcach, bieda z nędzą na lotyszach, porządek i ponure pijaństwo na finach, nierezadko wesołe, kabaretowe załogi u estończyków – wszystko to składa się na ludowy epos Bałtyku płynący z chłopska, po sąsiedzku, niby wsiowa gadka... (Krzyzanowski, Specjalny pasazer).

Просторові опозиції, розташування по вертикалі і горизонталі є специфічними орієнтирами для фахівців морської справи на морі і землі: *близький / далекий, внутрішній / зовнішній* (Małe Morze – Wielkie Morze), *верх / низ* (błękit niebieski -- woda morska), *схід / захід* (пłyną ze wschodu na zachód kupieckie okręty), *північ / південь* (poznal wicher północy, opłynął już był południowe cyple tego ladu), *правий / лівий* (w prawo i w lewo stały się gliny), *спереду / позаду* (Odbijamy od portu, a lądy i miasta wstecz pomykają).

Як еквіваленти часових опозицій (*день / ніч, світло / тінь*) сприймаються небесні світила (схід і захід сонця на морі), місяць в нічному небі: Wznioslejszy jest ponad wszelkie słowo uwielbienia ten powrót słońca. Wieczny jest i niezmienny, zawsze ten sam, a nigdy ani o jedne jotę, ani o jedne kreskę nie mniej olśniewający i budzący zdumienie, niż przed nieskończonym czasu oceanie: Księżyc w pełni swym czarodziejskim światłem przenikał mgły woitkie jezior (Żeromski, Trylogia nadmorska). Про наявність часових протиставлень свідчать

лексеми ранок, вечір, світанок, захід назви місяців і пір року (“straszliwe jesienne wichury nadmorskie”; “huczą śnieżne burze”; “zimową porą, w tęgie mrozy”; “otwierało się ku wiosennemu słońcu oko morza wiosenne”; “czerwcowe i lipcowe noce trawił z rybakami na czółnie”).

Аналіз спеціальної морської картини світу (за даними новітньої польської мариністики) підтверджує, що в ній наявні універсальні і ідіоетнічні риси. Універсальним для моряків є сприйняття простору (*море / земля*) як замкненого, а часу - (*день / ніч*) як циклічного: Niepamiętne, zawsze jednako wytrwałe, niezniszczalne morze tak samo było jak przed niezliczonymi wiekami. Tam i sam rudy, czerwony, szary, na poły zwinięty dla wiatru żagiel niewidzianej łodzi przepłynął zielone wody i błękitne niebo. Tak samo jak przed niezliczonymi wiekami (Zeromski, Trylogia nadmorska).

Ідіоетнічні риси обумовлюються притаманними Балтійському регіону географічними, кліматичними особливостями, внутрішнім світом людей моря (представленим опозиціями чоловічий / жіночий, молодий / старий, життя / смерть, які входять до набору основних семиотичних протиставлень спеціальної морської картини світу), менталітетом польських моряків (працьовитих і готових прийти на допомогу іншим), рибалок (маломовних, мужніх людей). Морський образ світу, невід’ємний від ситуацій реального досвіду, майстерно втілюється польськими майстрами слова в авторських модифікаціях окремих компонентів, різноманітній формальній і змістовній текстовій реалізації.

1. Алпатов В.М. История лингвистических учений: Учеб. пособие.- 2-е изд., испр.- М., 1999.
2. Апресян Ю.Д. Принципы семантического описания единиц языка // Семантика и представление знаний: Труды по искусственному интеллекту / Уч. зап. Тартуского гос. ун-та.- Тарту, 1980.- Вып. 519.
3. Буранов Дж. Сравнительная типология английского и тюркских языков: Учеб. пособие для пед. ин-тов.- М., 1983.
4. Горбач О. Українська морська й судноплавна термінологія // Горбач О. Лексикографія і лексикологія. Зібрані статті.- Мюнхен, 1992.
5. Гринберг Д., Дженкинс Д., Осгуд Ч. Меморандум о языковых универсалиях // Зарубежная лингвистика II - М., 1999.
6. Повикова Н.С., Черемисина Н.В. Многомирие в реалии и общая типология языковых картин мира // Филологические науки - 2000.- № 1.
7. Поликарпов В.С. Философский анализ роли символов в научном познании: Автореф. дис... д-ра филос. наук. - М., 1988.
8. Руднев В.П. Словарь культуры XX в.: Ключевые понятия и тексты.-М., 1999.
9. Словник іноземних слів. - 2-е вид., вип. і доп.- К., 1985.
10. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Отв. ред. В.П.Перознак.- М., 1985.

11. Цивьян Т.В. Лингвистические основы балканской модели мира.-М., 1990.
12. Głosy morza: Antologia polskiej poweli morskiej / Wybrał J.Mazurczyk.-Gdańsk, 1978.
13. Słownik stereotypów i symboli ludowych.-Tom 1. Kosmos; ziemia, woda, podziemie.- Lublin, 1999.